

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 50, Aralık/December 2023, 141-160

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/80883>

ISSN 2791-6812

Nesâî'nin Mezheplere Bağlı Kaldığı İddiaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler*

Some Thoughts on the Claims about al-Nasāî's Adherence to Madhabs*

Yazar Bilgisi Author Information	
Veli TATAR (VT) Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şırnak, Türkiye Asst. Prof., Şırnak University Faculty of Theology, Şırnak, Türkiye veli.tatar@sirnak.edu.tr , www.orcid.org/0000-0003-3692-8786	
Nurullah AGİTOĞLU (NA) Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şırnak, Türkiye Assoc. Prof., Şırnak University Faculty of Theology, Şırnak, Türkiye nurullahagitoglu@gmail.com , www.orcid.org/0000-0002-4507-5300	
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: VT: (%50), NA: (%50) Veri Toplanması / Data Collection: VT (%60) NA: (%40) Veri Analizi / Data Analysis: VT: (%50), NA: (%50) Makalenin Yazımı / Writing: VT: (%60), NA: (%40) Gönderme ve Revizyon / Submission and Revision: VT: (%50), NA: (%50)

Makale Bilgisi Article Information	
Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazarlar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Authors declare that they get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Authors declare that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1288857
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
27 Nisan/April 2023	14 Aralık/December 2023

* Bu çalışma, "Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)" adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* This article was prepared based on the doctoral dissertation titled "Socio-Cultural Factors in the Formation of Hadith Literature in the Classification Period (The Case of al-Nasāî's al-Sunan)"

Öz

İnsan, içinde yaşadığı toplumun siyasi, sosyal ve kültürel yapısından etkilendiği gibi fikrî ve mezhebi yapısından da etkilenir ve bunu hayatına ya tamamen ya da kısmen yansıtır. Bu etkilenme siyasiler için ideolojik görüşlerinde, halk için davranışlarında kitap müellifleri için de eserlerinde kendini gösterir. Herhangi bir alanda kitap telif eden müelliflerin eserlerinde, içinde yaşadığı toplumun veya kendisinin mensubu olduğu mezhebin doktrinlerinin izlerine rastlamak mümkündür. İslam âlimlerinin bir kısmının da mensubu olduğu mezhep ve ideolojik fikirlerin doktrinlerini telif ettikleri eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak yansıtıkları anlaşılmaktadır.

İslam tarihinde bazı âlimlerin birtakım meseleler hakkındaki görüşleri doğrultusunda hem siyasî/itikadî hem de fıkhi gruplaşmalar oluşmuştur. İlk dönemde Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen bölünme sonrası itikadî olarak Sünnilik, Şîîlik ve Haricîlik şeklinde ilk mezhepsel ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu mezhepleri Mürcie, Cebriye, Kaderiye ve Mutezile gibi mezhepler takip etmiş ve zamanla her biri belli bir kitleye ulaşmıştır. Aynı şekilde Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey olarak teşekkül eden ekoller Hicrî III. asrın başlarından itibaren sistematik hale gelmiş ve bu mezheplerin müntesipleri giderek çoğalmıştır. Hemen ardından bu ekoller yerini Şâfiîlik ve Hanefîliğe bırakmıştır. Rey ağırlıklı bölgelerde Hanefî mezhebi, nassa ağırlık veren bölgelerde de Şafii mezhebi yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla Hanefi mezhebinin ağırlıkta olduğu bir toplum içerisinde doğan ve büyüyen bir birey ailesinin ve toplumunun Hanefi olması sebebiyle kendisini bu mezhebe bağlı hissetmiştir. Aynı husus Şafii ve diğer mezhepler için de geçerli olmaktadır. İnsanın içinde yaşadığı toplumun benimsemiş olduğu ekol veya mezhebe olan aidiyet duygusu, kişinin hayatında yer verdiği her olguya ister istemez sirayet etmiştir.

itikadî ve fikhî mezheplere mensup olduğu iddia edilen âlimler arasında muhaddisler de yer almaktadır. Bu muhaddislerden birisi de *Sünen*'i ile beraber ilim dünyasına birçok değerli eser kazandıran İmam Nesâî'dir. Nesâî de her birey gibi içinde yaşadığı toplumun fikrî ve sosyo-kültürel yapısından etkilenmiştir. Dolayısıyla telif ettiği eserlerine yaşadığı çevrenin ilmî, fikrî ve sosyo-kültürel yapısını kısmen yansıtmıştır. Gerek Nesâî'nin siyasî ve ideolojik olarak yoğun ve çalkantılı bir dönemde yaşamış olması gerekse de telif etmiş oldukları eserlerin muhtevaları itikadî ve fikhî olarak bazı mezheplere mensup olmakla itham edilmesine sebep olmuştur. Kaynaklarda Nesâî'nin siyasî/itikadî olarak Şîîliğe fikhî olarak da Şâfiî mezhebine mensup olduğu iddia edilmişse de bunlar sağlam delillere dayanmamaktadır. Özellikle telif ettiği *Sünen*'i bu ithamların doğru olmadığını gösterir mahiyettedir. Bu çalışmada amaç, Nesâî'nin itikadî olarak Şîa'ya fikhî olarak da Şafii mezhebine bağlı olduğu yönünde kaynaklarda geçen iddiaların geçerlilik durumunu incelemektir. Yöntem olarak da söz konusu iddiaların dayandırıldığı bilgiler Nesâî'nin *Sünen*'indeki hadisler ile mukayese edilecektir. Böylece *Sünen*'indeki hadisler bağlamında Nesâî'nin bu mezheplere mensup olduğu hususunun doğruluk derecesi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünen, Şîîlik, Şâfiîlik, Nesâî.

Abstract

Human beings are influenced by the political, social and cultural structure of the society in which they live, as well as its madhab and intellectual structure. Moreover, they directly or indirectly reflect such influence in their lives. That is, this influence manifests itself in the ideological views of politicians, behaviour of people, and works of authors. One could possibly find the traces of the doctrines of the society or those of the madhab to which they belong in the works of authors who write books in a

particular field. Apparently, Islamic scholars directly or indirectly reflect, in their works, the doctrines of the madhabs they belong to and ideological ideas they hold.

In Islamic history, both political/theological and jurisprudential factions were formed in line with the views of scholars on certain issues. Following the division between 'Alī and Mu'āwiya in the earlier period, the first madhab divisions emerged (i.e., Sunnism, Shī'ism and Khārijism). Later, these madhabs were followed by others, such as al-Murjī'a, Jabriya, Qadariya and Mu'tazila, and each of them gathered masses of followers over time. Likewise, the schools of Ahl al-Ḥadīth and Ahl al-Ra'y became systematised as of the early third century, and their followers gradually increased. However, these schools were soon replaced by Shāfi'ism and Ḥanafism. The Ḥanafī madhab became widespread in the regions where ra'y was predominant, and the Shāfi'ī madhab became famous in the regions where nass (the Qu'ān and ḥadīths) was predominant. Therefore, an individual who was born and grew up in a society where the Ḥanafī madhab was predominant felt attached to this madhab because his family and society were affiliated with it. The same was true for Shāfi'ī madhab as well as others. This is because the sense of belonging to a school or madhab adopted by the society inevitably permeates every phenomenon in life.

Among the scholars who are claimed to have belonged to theological and jurisprudential madhabs are also scholars called muḥaddith. One particular muḥaddith is Imām al-Nasā'ī, who brought many valuable works to the world of science with his Sunan. Al-Nasā'ī was typically influenced by the intellectual and socio-cultural structure of the society he lived in. Therefore, he partially reflected the scholarly, intellectual and socio-cultural structure of his environment in his works. Al-Nasā'ī lived in a politically and ideologically intense and turbulent period in which the content of his works caused him to be accused of being a member some madhabs in terms of theology and jurisprudence. Although it is claimed that al-Nasā'ī politically/theologically belonged to Shī'ism and jurisprudentially to Shāfi'ism, these claims are not based on solid evidence. Especially the Sunan he compiled shows that these accusations are not true. The purpose of the present study is to examine the validity of the claims that al-Nasā'ī belonged to Shī'a theologically and Shafi'ism jurisprudentially. The roots of this claim are compared with information from the ḥadīths in al-Nasā'ī's *al-Sunan*. Thus, based on the ḥadīths in his Sunan, the present study elaborates on the degree of accuracy of the claim that al-Nasā'ī belonged to these madhabs.

Keywords: Ḥadīth, Sunan, Shī'ism, Shāfi'ism, al-Nasā'ī.

Giriş

Tarih boyunca birçok mezhep mensubu kendi fikirlerine yakın gördükleri âlimlere itibar etmiş ve onları takip etmiştir. Bunlar arasında hadis âlimlerinin de varlığından söz edilebilir. Bazı görüş ve söylemlerinden ötürü bir mezhebe mensup olduğu iddia edilen hadisçilerden birisi de Nesâî olmuştur. Kaynaklarda Nesâî hakkında fikhî olarak Şafîî mezhebine itikadî olarak da Şîa'ya mensup olduğu yönünde bir takım iddialar geçmektedir. Bu çalışmamızda Nesâî hakkındaki bu ithamların doğru olmadığını özellikle *Sünen*'inden hareketle ortaya koymaya çalışacağız. Nesâî'nin ilmî ve fikrî yönlerine değindikten sonra itikadî olarak Şîî, fikhî olarak da Şafîî olduğuna yönelik iddialara ve bunların doğruluk derecelerine delillerle cevap bulmaya çalışacağız.

1. Nesâî'nin İlmî ve Fikrî Hayatı

Nesâî siyasî, ilmî, fikrî ve sosyo-kültürel alanlarda zirve bir dönem olan hicri III. asırda yaşamış bir hadis âlimidir.¹ Özellikle ilmî ve fikrî münakaşaların yoğun olduğu böyle bir dönemde yaşayan Nesâî'nin ailesi hakkında klasik tarih ve ricâl kaynaklarında neredeyse hiç bilgi yoktur. Onun ailesi hakkında bilginin olmaması, onların siyasî ve ilmî alanlarda yetkinliği olmayan kişiler oldukları ihtimalini güçlendirmektedir. Nesâî'nin tercemesi ve Nesâî şehrinin sosyal yapısı göz önüne alındığında, ailesinin toplumun öne çıkmamış, ekonomik yönden zayıf ve fakir bir aile olduğu söylenebilir.²

Nesâî doğduğu Nesâ beldesinde belli bir ilmi olgunluğa geldikten sonra 15 yaşında iken ilk rihlesini Belh yakınlarındaki Bağlan köyünde meskûn olan Kuteybe b. Saîd'e (ö. 240/855) yapmıştır. Kuteybe b. Saîd'in (ö. 240/855) yanına ne zaman gittiğini ve yanında ne kadar kaldığını bizatihi şöyle açıklamaktadır: *Hicri 230 yılında Kuteybe b. Saîd'e rihle için gittim. Yanında bir yıl iki ay kaldım.*³ Nesâî'nin Kuteybe b. Saîd'den aktardığı rivayetlerin isnadının diğer rivayetlerin isnadına göre daha kısa olması, onun küçük yaşta ilme başladığı bilgisini pekiştirmektedir.

Nesâî'nin, yaşadığı dönemde “bir âlimin kendi beldesindeki âlimlerden ilim öğrenmeden başka bir yere gitmesine izin verilmezdi”, şeklinde Horasan'da yerleşik kültür haline gelen geleneğe uymadığı nakledilmiştir. Nitekim bu gelenek, o dönemin muhaddislerine göre rihlenin âdaplarından sayılırdı.⁴ Dolayısıyla Nesâî, kendi beldesinde zaruri ilimleri öğrenip hadis alabilecek seviyeye gelince rihle yapmaya başlamıştır. O rihlelere kendini vakf etmiş, ömrünün sonuna kadar rihle halinde kalmıştır. En sonunda Şam'da vücuduna aldığı darbelerle ayağa kalkamayacak hale gelmiş, hasta halinde bile kendisinin Mekke'ye götürülmesini istemiş ve orada vefat etmiştir.⁵

Nesâî ilk rihlesi hakkında bilgi verdiği halde bu husus bazı ihtilafların önünü kesememiştir. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) Nesâî'nin ilk hadis yolculuğunu Nisâbü'r'a yaptığını, orada İshak b. Râhûye (ö. 238/853) gibi bazı önde gelen muhaddislerden hadis

¹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *Kitâbu'l-heyevân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2003), 1/43.

² Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru's-Sadr, 1994), 1/29; Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleymân b. Felah el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fi ma'rifeti havâdisi'z-zamân* (Beyrut: Dâru'l Kutubî'l İlmiyye, trs.), 2/240; Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986) 11/123; İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâ'u't-Turâsî'l-Arabî, 1951), 1/56.

³ Mecdüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Câmi'u'l-usûl li-ehâdisi'r-resûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnaût-Beşîr Uyûn (Dimaşk: Mektebetu Dâru'l-Beyan, 1969), 1/115; İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmîl fi't-târîh*, thk. Ömer Abdulselam Tedmîrî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l Arabî, 1997), 6/152; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985), 14/125; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1980), 1/23; Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Hasâisü emîru'l-mü'minîn Ali ibn Ebî Tâlib*, thk. Ahmed Mîrin el-Belûşî (Kuveyt: Mektebetu'l-Muallâ, 1986), 6.

⁴ Hâdî b. Muhammed Rûşû, *el-İmâmu'n-Nesâî ve menhecuhû fi's-Sünen* (Tûnus: Dâru Sahnûn, 2016), 48.

⁵ Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Gurâme (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 71/176; Zehebî, *Siyer*, 14/132; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-İber fi haberî men ğaber*, thk. Muhammed es-Saîd b. Besyûnî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, trs.), 1/445.

aldığını, sonrasında ise Bağlân'a gittiğini bildirmiştir.⁶ Ancak Nesâî'nin ilk rihlesini Bağlân'da Kuteybe b. Saîd'e yaptığını gösteren ifadesi bu iddianın asılsız olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Nesâî, Bağlân'da 14 ay kalmış, ondan sonra Nîsâbur ve Merv'e gitmiş, orada Ali b. Hucr (ö. 244/858-59) ile Ali b. Haşrem el-Mervezî (ö. 257/871) gibi devrin önde gelen muhaddislerinden hadis almıştır.⁷ Merv, diğer beldelere göre Nesâ'ya en yakın bölge olduğu halde Nesâî'nin oradan daha uzak olan Belh'e gitmesi, dönemin ilk tabakasından biri olan Kuteybe b. Saîd vefat etmeden ondan hadis almak ve âlî isnadı elde etmek istemesine bağlanabilir. Nitekim Nesâî'nin *Sünen*'ine aldığı âlî isnadlı hadislerin ravileri arasında Kuteybe b. Saîd bulunmaktadır.

Nesâî daha sonra Basra, Bağdat, Hicaz, Cezire, Kudüs, Dımaşk ve Haleb'e yolculuk yapmış, oralarda önemli muhaddislerden hadis aldıktan sonra Mısır'a yerleşmiştir.⁸ Temel kaynaklarda Nesâî'nin kendilerinden ilim öğrendiği ve hadis rivayet ettiği hocalarının sayısının çok olduğu nakledilmiştir. Bu hususa değinen İbn Asâkir (ö. 571/1176), müelliflerin hocalarına dair bilgiler toplayarak telif ettiği *el-Mu'cemü'l-müştemil*⁹ eserinde Nesâî'nin 444 hocasının ismini zikretmiştir. Abdulfettah Ebû Gudde (1917-1997), İbn Asâkir'in yer vermediği üç hocasının ismini yaptığı düzeltmede eklemiştir. Bu bilgiler bağlamında Nesâî'nin *Sünenu's-Suğrâ*'da 335, *Sünenü'l-Kübrâ* eserinde ise *Suğrâ*'da yer almayan 112 hocası bulunmaktadır. Böylece Nesâî'nin toplamda 447 hocası olduğu tespit edilmiştir.¹⁰

Nesâî'nin yetişmiş olduğu Horasan bölgesinde fikrî ve felsefî akımlar vardı. Bunların İslam dünyasına mihne ve Yunan Felsefesi gibi menfi etkileri olmuştur.¹¹ Nesâî bu bölgede muhtelif firkalara karşı Ehl-i Hadis çizgisinde yer alan Kuteybe b. Saîd, İshak b. Râhuye, Ebû Dâvûd gibi âlimlerin yanında yetişmiş ve aynı çizgide durmuştur. Hocalarının çoğu Horasan, Şam ve Mısır'da ikamet edenlerdir. Özellikle bu bölgeler, onun ilmî ve fikrî gelişiminde etkin rol oynamıştır.

Nesâî'nin gittiği Hicaz, Irak, Cezîre, Şam ve Kudüs gibi bölgeler, tasnif döneminde Buhârî ve Müslim gibi Ehl-i Hadis'e mensup âlimlerin de rihle yaptıkları ilim merkezleriydi. Bunlardan Hicaz, hadis ve sünnet eksenli bir geleneğe sahip iken; Irak Şîa, Mutezile, Hariciler, Kaderiyye, Cehmiyye, Mürcie gibi birçok fikri akımın doğduğu ve yayıldığı bir bölge konumunda idi. Şam bölgesi ise bilhassa Emevî taraftarlığının devam ettiği bir coğrafya konumunda olduğu için Hz. Ali'ye karşı Muaviye taraftarlığının da kısmen devam ettiği bir fikri yapıya sahip olmuştur.¹²

⁶ Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 13/155.

⁷ Nesâî, *Hasâisu Ali*, 6.

⁸ İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, 6/131.

⁹ Mustafa Sabri Küçükkaşçı-Cengiz Tomar, "İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 19 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 324.

¹⁰ Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünenu'n-Nesâî*, Mukaddime, thk. Yâsir Hasan- İmâdu't-Tiyâr -İzzeddin Dalî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2017), 33.

¹¹ Ali Sami Neşşar, *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, çev. Osman Tunç (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 2/33.

¹² Ahmed Emîn, *Duha'l-İslam* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 2/74-75; Marsall G. S. Hodgson, *İslamın Serüveni*, çev. Komisyon (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 1/214.

Nesâî'nin önem arz eden bir özelliği de içinde bulunduğu toplumun yanlış gördüğü görüşlerine karşı çıkması ve bu doğrultuda reddiyeler yazmasıdır. Bunun en açık örneği Dimaşk'ta Muaviye yanlılarına karşı *Hasâisu Alî* kitabını telif etmesidir. O, Dimaşk'ta Muaviye sempatanlarının Hz. Ali'ye karşı menfi tavır takındıklarını görünce Hz. Ali'nin faziletlerine dair hadisleri topladığı *Hasâisu Alî* kitabını telif etti. Bu da kendisinin dövülmesine ve akabinde vefat etmesine sebep olmuştur. Nesâî'nin yanlış olduğunu düşündüğü görüşlere karşı çıkmasına bir örnek de Müslümanları esir olarak tutan Bizanslılarla cihad etmek için Mısır emirini uyarması ve ona karşı çıkmasıdır. Böylece Mısır emiri onun dediğine uymuş ve onu rehberlik etmesi için orduda görevlendirmiştir.¹³ Nesâî'nin yanlış gördüğü bu davranışlara karşı çıkışı ve çözüm arayışlarına başvurması, onun sosyal hayattan ve toplumsal hareketlerden uzak olmadığını, toplumu sağlam itikada yönlendirmek için bizzat mücadele ettiğini göstermektedir.

Nesâî gerek ilmi yönü gerekse de toplumdaki konumu ile yaşadığı dönemin rol modeli idi. O, hem ilmi hem de fikrî olarak görüşlerine katılmadığı âlimlere cevap vermiş, kendi görüşlerini çekinmeden açıklama yoluna gitmiştir. Yer yer kendi hocalarına da katılmadığı durumlar olmuştur. Nesâî'nin kendisi ile fikir uyuşmazlığı içerisinde olduğu isimlerden birisi de hocası Hâris b. Miskîn'dir.¹⁴ Hâris b. Miskîn ile Nesâî arasında anlaşmazlık vuku bulmuştur. Bu anlaşmazlığın fikir uyuşmazlığından kaynaklandığı nakledilmektedir. Aralarındaki bu anlaşmazlığın iki sebebinin olabileceğine değinen Sehâvî (ö. 902/1497), birinci sebep olarak Hâris'in, Nesâî'nin onun yerine geçmesinden korkmasını, ikincisi olarak da Nesâî'nin onu halifeye şikâyet eden bir casus olmasını zikretmektedir.¹⁵ Ancak genel itibarıyla ikinci sebebin, Hâris ile Nesâî'nin arasını açtığı görüşü hakimdir. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre, Nesâî'nin sürekli güzel ve şık giyinen bir âlim olması Hâris'in onun halife tarafından görevlendirilen bir casus olduğu zannına kapırmıştı. Bu sebeple Nesâî'yi ilim meclisine kabul etmemişti. Nesâî ise ilim meclisinden kovulmasına rağmen Hâris'in olduğu meclise gelip kapının arkasında oturmuş ve onun talebelerine aktardığı rivayetlerini alıp kaydetmiştir. Bu sebeple eserlerinde Hâris b. Miskîn'den rivayet ettiği hadisler için "Haddesenâ" ve "Ahberenâ" sigaları yerine "Kıraaten Aleyhi ve ene esme'u minhu" lafızlarını kullanmıştır.¹⁶

Nesâî ilmî ve fikrî tartışmaların doruğa çıktığı bir dönemde yaşadığı için görüşlerinin oluşmasında, yaşadığı dönemin ilmî ve fikrî cereyanların izlerini görmek mümkündür. Bu izler *Sünen'*ine de yansımıştır. Nesâî kendi döneminde yaşadığı bölgelerin ilmî meselelerine müdahil olduğu için hem siyâsî hem de fikhî bir mezhebe bağlı olduğu ithamına maruz kalmıştır. Bu ithamların arka planını öğrenmek için Nesâî'nin kendi dönemindeki ideolojik fikirlere yaklaşımını bilmek önem arz etmektedir.

2. Nesâî'nin İdeolojik Fikirlere Yaklaşımı

Tasnif döneminde hadis âlimlerinin görüşlerinin belirginleşmesinde, içinde yaşadıkları çevrenin ve sosyo-kültürel yapının da etkisinin olduğu söylenebilir. İçinde

¹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 71/174-175; Zehebî, *Siyer*, 14/131-132.

¹⁴ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 2/75; Ebü'l-Fadl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *Tertibu'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Tancî- Muhammed b. Şerîfe-Saîd-Abdulkadir es-Sahrâvî (Mağrib: Matbaâtu Fudâle, 1983), 4/168.

¹⁵ Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Buğyetü'r-râğibi'l-mütemenni' fi hatmi'n-Nesâî*, thk. Abdulazîz b. Muhammed b. İbrahim (Riyad: Mektebetu'l-Abîkân, 1993), 113.

¹⁶ İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 1/196-197.

bulunduğu toplumun ilmî, fikrî, ideolojik ve sosyo-kültürel yapısından etkilenen muhaddislerden birisi de Nesâî'dir. O, siyasî, sosyo-kültürel ve ideolojik çalkantıların yoğun olduğu bir dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla telif ettiği eserlerine, içinde yaşadığı çevrenin yapısını ve bu çalkantıları da yansıtmıştır. Böylece çevresindeki sosyo-kültürel hareketler, onun görüşlerinin şekillenmesinde ve belirginleşmesinde etkin rol almıştır.

Nesâî, ulemâya Halku'l-Kur'ân görüşünün zorla dayatılmaya çalışıldığı mihne sürecinin en çalkantılı dönemlerinde muhtemelen 15-17 yaşlarında idi. Bu süreç onun ilk rihlesini yaptığı hocası Kuteybe b. Saîd'in yanında olduğu döneme denk gelmektedir. Nesâî, yaşadığı ortamın ilmî, fikrî, siyasî ve toplumsal meselelerine müdahil olmuş bir âlimdir. Özellikle yaşadığı dönemin önemli münazara konularından olan Allah'ın sıfatları ile Halku'l-Kur'ân meselelerinde görüş belirtmiştir. O, Abdullah b. Mübârek'in "*Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur, bana kulluk et*"¹⁷ ayetinin mahlûk olduğunu söyleyenin kâfir olduğuna dair sözüne katıldığını ifade etmiştir. Ona göre Allah'a hiçbir şekilde cisim ve şekil izafe edilemez. Akl-ı selim de bunu kabul etmez. Nesâî'nin yaşadığı dönemde itikadî ve fikhî mezheplerin müessesese haline geldiği görülmektedir. Mezkûr dönemde Mutezile siyasî olarak bir süre daha etkin hale gelmiş, ancak daha sonra bu etkinliği kırılarak mihne süreci sonlanmış ve Ehl-i Hadis eksenli yaklaşım yaygınlaşmıştır.¹⁸

Nesâî'nin yaşadığı dönemde, muhtelif itikadî ve siyasî mezheplerin teşekkül etmiş bir kısmı da çok fazla taraftar toplayarak geniş yerlere yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde Dâvûd ez-Zâhirî'nin (ö. 270/884) temellerini attığı Zâhirîlik düşüncesi yayılmaya başlamıştır.¹⁹ Eşariyye mezhebinin kurucusu Ebû'l-Hasan el-Eşârî de (ö. 324/936) Nesâî ile aynı dönemde yaşamıştır. Nesâî'nin yaşadığı dönemde İslam düşüncesi temel kaynaklarıyla ortaya çıkmış ve geniş bir alana yayılmaya başlamıştır. Mezkûr dönemde fikhî mezheplerin yanı sıra itikadî mezheplerin de kısmen yayıldığı görülmektedir. Hadis ile beraber diğer ilimlerin de tedvin ve tasnifi yapılmış ve bu uygulama yayılmaya başlamıştır. Nesâî yaptığı hadis yolculuklarında birçok mezhep mensubu ile karşılaşmış, yanlış gördüğü fikirlere karşı kitap telif etmeye başlamıştır.²⁰

Herhangi bir mezhebe mensup olduğu iddialarına geçmeden önce Nesâî'nin bidat ehli mezheplere yaklaşımı ve bu mezheplere bağlı ravilerden hadis alıp almamak gerektiğine dair görüşlerine yer vermek önem arz etmektedir. Nitekim bu konuda bazı tartışmalar söz konusudur. Klasik kaynaklara göre bazı âlimlerin bidat ehli ravilerin rivayetlerini mutlak bir şekilde reddettikleri, kimilerinin kabul ettikleri, öte yandan bazılarının da birtakım şartlar doğrultusunda kabul ettikleri görülmektedir. Mesela kendi mezhepleri lehine hadis uydurma ihtimalinden dolayı Muhammed b. Sirîn (ö. 110/729), İmam Malik, Ebûbekir b. Ayyâş (ö. 110/728), İbn Uyeyne (ö. 198/814) ve Humeydî (ö. 219/834) gibi bazı hadis âlimleri bidat ehli ravilerden hadis alınmayacağını ifade etmişlerdir. Süfyânü's-Sevrî (ö.161/777), Yahya b. Said el-Kattân (198/813), İmam Şafiî (ö.204/819) ve Ali İbnü'l-Medînî (ö. 234/848) gibi muhaddis ve âlimler de de kendi mezhepleri lehinde hadis uydurmadığı sürece bidat ehli ravilerden hadis alınabileceğini belirtmişlerdir. Yaygın kanaate göre kendi mezhebinin veya düşüncesinin propagandasını

¹⁷ Tâhâ, 20/14.

¹⁸ Zehebî, *Siyer*, 14/127.

¹⁹ Nûreddin İtr, "Dâvûd ez-Zâhirî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 49.

²⁰ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk*, 71/173; Zehebî, *Siyer*, 11/81; Mizzi, *Tehzîbu'l-kemâl*, 1/338; Veli Aba, "Nesâî'nin Şiilikle İthamı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, (2018), 173.

yapmadığı ve mensubu olduğu mezhebe çağırmadığı sürece bidat ehli ravilerden hadis rivayet edilebilir.²¹ Bunların dışında her durumda bidat ehlinen hadis alınabileceği görüşünü savunanlar mevcut olsa da hadisçilerin genelinen bu görüş katılmadığı söylenebilir.

Nesâî'nin bidatçı ravilere yaklaşımı ise diğer âlimlerden daha farklıdır. Nesâî'nin *Sünen*'inden hareketle onun da “mezhebine çağırmadığı sürece ehl-i bidat ravilerden hadis alınabilir” görüşüne sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Nesâî'nin Müşebbihe ve Mücessime gibi bidatçı ravilerden değil Harici, Şîa, Kaderiyye, Mürcie mezheplerine mensup olan bidat ehli ravilerden hadis aldığı görülmektedir. Nitekim onun, Mürcî ravilerden 19, Kaderî ravilerden 32, Hâricî ravilerden 4, Nasıbî ravilerden 10, Şîilerden 18, Rafızilerden de 3 raviden hadis rivayet ettiği ifade edilmektedir.²² Bu tür mezheplere mensup ravilerden hadis aldığına bir örnek verecek olursak o, Hammâd b. Ebû Süleyman (ö. 120/738) için “sikadır ancak mürcîdir” değerlendirmesinde bulunmuştur.²³

Bidat ehli mezheplere mensup ravilerden hadis alan muhaddislerden olan Buhârî, Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel gibi Hâricîlerden olup bidatine davet ettiği halde İmran b. Hittân, Zebyân es-Sedûsî'den (ö. 84/703)²⁴ hadis rivayet etmiştir.²⁵ Hatta İbn Hacer İmran b. Hittân'ın Hz. Ali'yi şehid eden İbn Mülcem'i bazı beyitlerle övdüğünü söylemiştir.²⁶ Nesâî'nin Buhârî, Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel gibi harici olup bidatına çağırıldığı İmran b. Hittân Zebyân es-Sedûsî (ö. 84/703) gibi bidatçı ravilerden hadis aldığı görülmektedir. O, *Sünen*'inde yer verdiği “Ziyet” Bölümünün 91. bâbında İmran b. Hittân'ın ravi olarak yer aldığı bir hadis rivayet etmiştir.²⁷ Nesâî *Sünen*'inde İmrân b. Hittân'ın dışında Hâricîlerin İbâdiyye koluna mensup olduğu belirtilen Velîd b. Kesîr el-Mahzûmî'den de (ö. 151/768) sekiz yerde hadis rivayet ettiği görülmektedir.²⁸

²¹ Hüseyin Kahraman, *Hadis İlmünde İrca ve Mürcii Raviler* (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 1-208; Mehmet Şakar, “Bidat Ehli Ravinin Rivayetinin Kabulündeki İçtihat Farklılığının Hadis Tenkidine Yansımaları: Abdürraûf el-Münâvî ve Ebû'l-Feyz Ahmed el-Gumârî Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/2, (2021), 331-359; Ataulah Şahyar, “Bid'at Ehlinen Hadis Rivayeti Kapsamında Mihne Sürecinin Cerh ve Ta'dile Etkisi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/24, (Ocak 2013), 29-57.

²² Hâdî, *İmâmu'n-Nesâî*, 253-260.

²³ Muhammed Abdurraûf b. Tâcil'ârifin b. Nüreddîn Alî el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr* (Mısır: Mektebetu Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1937), 4/208.

²⁴ Hâricîler'in önemli şairlerinden birisi olan ve kılıçtan ziyade fikri alanda münakaşa eden bir şair olan İmran b. Hittân, Hz. Ali'yi şehit eden Abdurrahman b. Amr b. Mülcem için mersiye yazmıştır. Ebu Musa el-Eş'arî, Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan hadis rivayet etmiştir. Dârekutnî onun için İmran b. Hittân için “İmran, inancının kötülüğü, fikrinin bozukluğu sebebiyle metruk bir ravidir” değerlendirmesinde bulunarak onu cerh etmiştir. Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *İlzâmat ale's-sahîhayn*, thk. Mukbil b. Hâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 118; Mehmed Said Hatiboğlu, *Hadis Tedkikleri* (Ankara: OTTO Yayınları, 2016), 100-101.

²⁵ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli 'an adli 'an Rasûlillahi sallallahu aleyhi ve sellem*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, ts.), “Libas”, 8; Nesâî, “Ziyet”, 91; Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâu Kutubi'l-Arabiyye, ts.), “Libas”, 16.

²⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1959), 1/432.

²⁷ Nesâî, “Ziyet”, 91. İclî onun sika (güvenilir) bir tabii olduğunu belirtmiştir. Ebû Dâvûd onun harici olduğu halde hadislerinin sıhhat bakımından sahih olduğunu, Osman el-Bettî (ö. 143/760) onun Ehl-i Sünnetten biri olduğunu ifade etmiştir. Ebû Zekerîyya el-Mûsûlî de onun daha sonra Haricilikten rücu ettiğini aktarmıştır. İbn Hibban da (ö. 354/965) Sikat adlı eserinde ona yer vermiştir. Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ* (Riyad: Dâru'l-Meâric, 1996), 39/38.

²⁸ Rivayetler için bkz. Nesâî, “Taharet”, 45; “Sular”, 1; 64; “Zekât”, 18; “Buyû”, 35; “Biat”, 4; “Eşribe”, 25.

Nesâî zamanla hem siyasî bir mezhebin mensubu olmakla itham edilmiş hem de fikhî mezheplerin kurucularını taklid ettiği belirtilmiştir. Ancak durum böyle değildir. Şimdi Nesâî'nin Şiilikle itham edilmesi hususuna biraz daha açıklık getirmeye çalışalım.

2.1. Nesâî'nin Şîî Olduğu İddiası

Tasnif döneminde Ehl-i Hadis'e mensup bazı hadis âlimleri Şiilikle itham edilmişlerdir. Ravilerin bu şekilde itham edilmelerinin sebebinin sadece mezhepsel olmadığı aynı zamanda efdaliyet yani Hz. Ali'yi Hz. Osman ve Muaviye gibi diğer sahabilerden daha üstün görme düşüncesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Şîa kavramının zaman içerisinde anlam alanının değişikliğe uğradığı görülmektedir. Tasnif çağının ilk dönemlerinde sadece Hz. Ali'ye sempati duyup onu diğer sahabilerden üstün tuttuğu halde Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in Hz. Ali'den daha faziletli olduğuna inananlara Şîî denirken sonraki dönemlerde bu durum, siyasi bir ideolojiye dönüştürülmüştür. Zamanla Hz. Ali'ye ilahlık vasfı veren sapık fırkalara da Şîî denilmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle başlarda Şiilik Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dışındaki diğer sahabilerden daha faziletli görülmesi iken ideolojik bir dönüşümle daha sonra Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'e sövme şekline dönüştürülmüştür.²⁹

Tasnif döneminde Şîî olduğu iddia edilen muhaddislerden birisi de İmam Nesâî'dir. İbn Hallikân (ö. 681/1282) Nesâî'nin Şiiliğe eğilimi olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Nesâî'nin ideolojik anlamda Şîî olmadığını ancak efdaliyet hususunda Hz. Ali'ye ayrı bir sevgi beslediği için kendisinde biraz Şiiliğin olduğuna dikkat çeken Zehebî şöyle demiştir: “Onda biraz Şiilik vardır. O Muaviye ve Amr b. Âs gibi Hz. Ali'ye husumet duyanlara karşı rahatsız olmuştur.”³¹ Öte taraftan İbn Kesîr de “Onda biraz Şiilik vardır” şeklinde bir açıklama yaparak Nesâî'nin Şiiliğe meyilli biri olduğunun altını çizmektedir.³² Bu görüşte olan âlimler arasında İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve İbn Teymiyye de bulunmaktadır.³³ Keza İbn Ta'zî (ö. 874/1470) de “onda Şiiliğin güzel olanı vardır”³⁴ diyerek Nesâî'nin Şîî olduğunu, ancak sınırı aşan aşırı fikirli Şiilerden olmadığını dikkat çekmiştir.

Bütün bu rivayetlerden hareketle Ehl-i Sünnete mensup tarih ve rical müellifleri de az da olsa Nesâî'nin Şîî olduğunu belirtmişlerdir. Sünni kaynakların dışında Şîa kaynakları da taranarak Nesâî'nin Şiilikle itham edilmesine dair bir bilginin olup olmadığını incelemenin, Şiilerin ona bakışının nasıl olduğu konusunda bize yardımcı olacağı açıktır. Nitekim Ehl-i Sünnete mensup münekitlerin ravi değerlendirme yöntemi ile Şiilerin kendilerine mahsus oluşturdukları ravi değerlendirme metodu, müellifin adı, doğumu, ölüm tarihi, eserleri vb. gibi hususlarda birbirine benzemektedir.³⁵ Ancak Şii rical edebiyatı

²⁹ İbn Hacer, *Tehzib*, 1/94; Abdullah Karahan, *Hadis Ravilerinde Güvenilirlik* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 151.

³⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 1/77; Ayrıca Nesâî hakkında Şiilikle ilgili kullanılan farklı kullanımlar için bk. Muhammed Enes Topgöl, “Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu (Şiilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2012), 42, 47-76, 68.

³¹ Zehebî, *Siyer*, 14/133.

³² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/124.

³³ İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, 13/156; Hamîd Seyyîd Hasan Ali, *İtticâhu'l-fikhî li'l-imâmu'n-Nesâî min hilâli Sünenihi fi dav'i'l-mezâhib* (Kahire: Dâru'l-Kelime li'n-Neşr, 2014), 43.

³⁴ Yûsuf b. Ta'zî b. Berdî b. Abdullah ez-Zâhirî, *en-Nucûmu'z-zâhire fi mulûki'l-Mısır ve'l-Kahire* (Mısır: Dâru'l-Kutub, Mısır ts.), 3/188.

³⁵ Veli Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 260.

Ehl-i Sünnetin rical edebiyatına nazaran daha geç dönemde ortaya çıktığı için Şii usulcülerin Ehl-i Sünnetin şartlarına uymayan birtakım kurallar koydukları ifade edilmiştir.³⁶

Şii rical literatüründe, Nesâî'nin tercemesine bakıldığında kayda değer bir bilginin olmadığı görülmektedir. Son dönem Şii müelliflerinden Muhammed Bâkır el-Hansârî (ö. 1313/1895), *Ravzâtü'l-cennât* eserinde, Suriye'ye mensup son dönem Şii müctehidlerinden tarihçi Muhsin el-Emîn de (ö. 1867-1952) *A'yânu's-Şia* kitabında Nesâî'nin Şîî olduğunu ifade etmişlerdir.³⁷ Ancak söz konusu eserlerde özellikle Sünnî ricâl eserlerindeki bilgilerle örtüşmeyen bazı rivayetler aktarılmıştır. Örneğin Hansârî *Ravzâtü'l-Cennât* eserinde Nesâî'nin Şii olduğunu gösteren durumun, onun *Fedâilu Ehl-i Beyt* eserini telif etmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Aynı şekilde Hansârî'ye göre Dimaşk ehli Nesâî'den *Fedâilu Ashab* isminde sahabenin faziletlerini belirten bir kitap telif etmesini isteyince o bunu reddetmiştir.³⁸ Halbuki Dimaşk ehlinin karşı çıktıkları eser onun *Hasâisu Ali* eseri olup kaynaklarda *Fedâilu Ehl-i Beyt* adında bir eserine rastlanılmamıştır. Keza sahabenin fazileti ile ilgili *Fedâilu's-Sahabe* isminde bir eseri zaten mevcuttur. Dolayısıyla Nesâî hakkında bu iddiaları ortaya atan Şîî ricâl müellifi Muhammed Bâkır'ın söz konusu ifadelerinin Sünnî âlimler ve onların telif ettikleri kaynaklarca bir geçerliliğinin olmadığı görülmektedir.

Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şia* eserinde Nesâî'nin tercemesinde ondan bahsederken "Teşeyyu'uhû" (Şiiliğe Meyli) ismiyle bir başlık açmıştır. O da sünnî münekkitler gibi Nesâî'nin Hz. Ali'yi Muaviye'ye tercih ettiğini ve bu sebeple Dimaşk Mescidinde darbeye maruz kalıp şehit olduğunu belirtmiştir.³⁹ Dolayısıyla Muhsin el-Emîn'in, Hansârî'den ayrı olarak Eh-li Sünnet âlimlerinin sözlerini kaynak gösterdiği görülmektedir.

Sünnî kaynaklarda Nesâî'nin Şîilikle itham edilmesinde iki sebep öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Hz. Ali'nin faziletlerine dair hadisleri topladığı *Hasâisu Ali* eserini yazması, ikincisi ise Muaviye'nin faziletleri hakkında eser telif etmesini isteyenlerin bu tekliflerini geri çevirmesidir. Birinci sebebi ele alacak olursak, Nesâî Mısır'dan Dimaşk'a geldiğinde halkın ve âlimlerin Hz. Ali'ye menfi tavır takındıklarını ve ileri geri konuştuklarını duymuştur. Buna toplumun Emevî soyundan gelmeleri sebep olarak gösterilmiştir. Nesâî insanların bu tavrını sezince Hz. Ali'nin faziletleri ile ilgili 195 hadisi içeren *Hasâisu Ali* adlı eserini kaleme almıştır. Nesâî'nin Şiilikle itham edilmesine en çok bu hususun sebep olduğu ifade edilmiştir. Kendisine Hz. Ali gibi Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in faziletlerine dair rivayetleri niçin toplamadığı sorulunca o, "Şam'a gittiğimde insanları doğru yola yönlendirmesini umduğum için bu eseri (Hasâisu Ali) yazdım" diyerek *Hasâisu Ali* eserinin telif amacını belirtmiştir.⁴⁰

³⁶ Şii rical kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Necmettin Oğur, *Şia'da Ricâl İlminin Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 1-148; Abdullah Karahan "Şia'nın Dört Muteber Rical Kitabı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2008), 309-329.

³⁷ Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Mûsevî el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâli'l-ulemâ' ve's-sâdât* (t.y.: Mektebetu İsmâiliyyân, 2018), 1/209; Muhsin b. Abdülkerim b. Ali el-Emîn el-Âmilî, *A'yânu's-Şia*, thk. Hasan el-Emîn (Beyrut: Dâru't-Teâruf, 1983), 2/602.

³⁸ Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, 1/209-210.

³⁹ el-Âmilî, *A'yânu's-Şia*, 2/602.

⁴⁰ İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk*, 71/173; Mizzi, *Tehzibu'l-kemâl*, 1/338; Zehebî, *Siyer*, 11/81; Aba, "Nesâî'nin Şiilikle İthamı", 173.

Nesâî'nin Şiilikle itham edilmesinin ikinci sebebi ise Şam'a gittiğinde Dimaşk halkının Muaviye'nin faziletleri ile ilgili hadisleri içeren *Fedâilu Muaviye* ismi ile bir eser yazma taleplerini geri çevirmesidir.⁴¹ Nitekim Dimaşk ehli Nesâî'den böyle bir eser telif etmesini isteyince Nesâî, "Bizim gibi biri olan bir kimse hakkında ne rivayet edeyim, Muaviye kendi başını kurtarsın yeter. 'Allah onun karnını doyurmasın' hadisinden başka bir rivayet bilmiyorum" demiştir.⁴² Bu sözü üzerine halk Nesâî'ye ayaklarıyla vurarak, onu mescitten çıkarmışlardır. Nesâî bu dayağın etkisiyle vefat etmiştir.⁴³ Hz. Peygamber'in Muaviye ile ilgili zikretmiş olduğu 'Allah onun karnını doyurmasın' sözü, halk tarafından yanlış anlaşılabilir. Bazı âlimler bu hususa açıklık getirmek için yorumlarda bulunmuş bu ifadenin aslında Muaviye'nin ahirette aç kalmaması için yapılmış bir dua olduğunu, beddua olmadığını belirtmişlerdir.⁴⁴ Hz. Peygamber'in hem beddua hem de öğüt vermek için bazen aynı sözleri kullandığına dair rivayetler de mevcuttur.⁴⁵

Muaviye hakkında Rasûlullah'ın yaptığı bu bedduanın asıl itibarıyla dua olduğunu ifade eden âlimler şu hadiseyi delil olarak göstermişlerdir. Hz. Peygamber bir gün Muaviye'yi çağırarak üzere henüz çocuk olan İbn Abbâs'ı gönderince İbn Abbâs yanına gitmiş ve onu yemek yerken görmüştür. Dönüp Hz. Peygamber'e "yemek yiyor" deyince Rasûlullah onu ikinci ve üçüncü sefer tekrar göndermiş, İbn Abbas her dönüşünde Muaviye'nin yemek yediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Rasûlullah "Allah onun karnını doyurmasın" buyurmuştur.⁴⁶ Abdullah b. Câfer b. Fâris, Yunus b. Habib'den (ö. 182/798) bu hadisin açıklamasını yaparken gerekçesini şöyle belirtmiştir: Hz. Peygamber'den "Dünyada çok tok olan kıyamet gününde çok aç kalacaktır" haberini daha önce duymuştuk. Dolayısıyla bu söz, beddua değil ahirette aç kalmaması için yapılmış bir duadır. Zira dünyada tok olsa ahirette aç kalacaktı.⁴⁷ Müslim, bu hadise "*Peygamber Bir Kimseye Hak Etmediği Halde Lanet Eder, Söver veya Beddua Ederse, Bu O Kimse İçin Zekât, Ecir ve Rahmet Olacaktır Bâbı*" başlığında yer vermiştir.

Nesâî *Hasâisu Ali* eserini telif edince kendi dönemindeki ve ondan sonra gelen âlimlerin Şiilik ithamına maruz kalmıştır. Muhtemelen Nesâî de bu intibayı bertaraf etmek adına sahabenin faziletleri ile ilgili hadisleri topladığı *Fedâilu's-Sahabe* eserini telif etmiştir.⁴⁸ Nesâî'nin bu eserine baktığımızda Muaviye ile ilgili hiçbir hadis rivayet etmediğini görmekteyiz. Kanaatimizce Şiilikle itham edilmesinin mühim gerekçelerinden birisi de budur. Kendisi de Muaviye hakkında 'Allah onun karnını doyurmasın'⁴⁹ hadisinden başka bir rivayet bilmediğini, dolayısıyla bilmediği hadisler ile ilgili bir kitap

⁴¹ Hâdî, *İmâmu'n-Nesâî*, 51; Abbasiler döneminde özellikle ilk üç asırda Şam'da devam eden bir Emevî sempaticanlığı vardı. Bilhassa III. asır ve sonrasında Muaviye ve nesline gösterilen ilgi ve bağlılığın Şam ile sınırlı kaldığı, Şam'ın dışındaki bölgelere sirayet etmediği görülmektedir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Habîb Zeyyat, çev. Muhammed Mücahid Dündar, "Abbasiler Döneminde Muâviye Taraftarlığı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013), 175-182.

⁴² Zehebî, *Siyer*, 14/129; Zehebî, *Tezkire*, 2/194; Mizzi, *Tehzîb*, 1/338; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/33; Safedî, *el-Vâfi*, 2/364.

⁴³ Zehebî, *Tezkire*, 2/243; Kandemir, "Nesâî", *DİA*, 32/563.

⁴⁴ Hasan Arslan, *Hadis Literatüründe Fedâilü's-Sahâbe Türü Kaynaklar ve Nesâî'nin "Fedâilü's-Sahâbe"si*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 83.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Nurullah Agitoğlu, "Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/23 (2019), 24-25.

⁴⁶ Müslim, "Birr", 96; İbn Asâkîr, *Târîhu Dimaşk*, 71/173; Mizzi, *Tehzîb*, 1/338; Zehebî, *Siyer*, 14/129.

⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, 14/130.

⁴⁸ Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Fedâilü's-sahabe*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984), 3-87.

⁴⁹ Müslim, "Birr", 96.

yazamayacağını bildirmiştir. Böylece halk, onun Muaviye'ye kin besleyen ve Hz. Ali'yi savunan biri olduğu yaygarasını yaymışlardır. Bu da Nesâî'nin Şiilikle itham edilmesinin önünü açan etkenlerden biri olmuştur.

Nesâî'den önceki muhaddislerin Muaviye'nin fazileti ile ilgili hadislerle yer verip vermediğine bakmak, Nesâî'nin bu hususta hadis bilmediği veya Muaviye'nin faziletine dair hadis olup olmadığını gösterecektir. Örneğin Buhârî *Sahîh*'inin "Kitâbu Fedâilü Ashabi'n-Nebî" bölümünde Muaviye'ye has olarak "Muâviye b. Ebî Sufyân'ın Zikri Bâbı" adı ile bir bâb başlığı açmış ve altında üç hadis nakletmiştir. Ancak bunların sahabe tarafından ifade edilen mevkûf hadisler olduğu görülmektedir.⁵⁰ Sadece Buhârî'nin *Sahîh*'i göz önünde bulundurulduğu zaman bu husus Hz. Peygamber'in Muaviye'nin fazileti hakkında herhangi bir ifadesinin olmadığı veya olsa bile sonraki nesillere ulaşmadığı ihtimalini güçlendirmektedir. Temel kaynakların dışında bazı tarih kaynaklarında muhtemelen ideolojik taraflılık bağlamında Muaviye'nin lehinde ve aleyhinde uydurulan bazı hadisler mevcuttur. Netice olarak Nesâî'nin Muaviye'nin faziletlerine dair hadisleri, hem müstakil olarak telif etmemesinin hem de *Fedâilü's-Sahabe* eserinde bunlara yer vermemesinin sebebini, bu konuda Hz. Peygamber'den aktarılan merfu hadis olmayışına bağlayabiliriz. Keza İbn Hacer de Muaviye'nin fazileti ile ilgili sahih isnatlarla gelmeyen birçok hadis olduğunu, İbn Râhûye ve Nesâî'nin bu hadisler arasından sahih olanları ayıkladığını belirtmiştir.⁵¹

Tarih kaynaklarının yanı sıra temel hadis eserlerine bakıldığında Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili birçok hadisin mevcut olduğu görülecektir. Hz. Ali'nin ilk Müslümanlar arasında olup Aşere-i Mübeşşerenin içerisinde yer alması, savaşlarda birçok başarı elde etmesi, Rasûlullah'ın hem damadı hem de amcasının oğlu olması hasebiyle fazileti hakkındaki hadisler birçok sahabinin fazileti ile ilgili hadislerle nazaran daha çoktur. Bu da normal karşılanmalıdır. Hz. Ali'ye kıyasla çok sonradan Müslüman olan Muaviye'nin faziletleri ile ilgili hadis olmaması da normal bir durumdur. Kaldı ki Muaviye gibi birçok sahabinin fazileti ile ilgili hadis bulunmamaktadır.

Muaviye hakkında olumlu düşünen Nesâî'ye Muaviye hakkında ne düşündüğü sorulduğunda o, "İslâm, kapısı bulunan bir ev gibidir. İslâm'ın kapısı ise sahabedir. Bir eve girmek için kapıyı çalan kimse gibi her kim sahabeye eziyet etmek isterse bilsin ki bununla İslâm'a eziyet etmek istemiştir. Her kim Muâviye'yi eleştirirse bununla sahabeyi eleştirmek istemiştir"⁵² diyerek Muaviye'yi sövenleri eleştirmiştir. Nesâî, Muaviye hakkında olumlu tavır takındığı halde, Hz. Ali'ye menfi yaklaşan halkın ısrarla Muaviye'nin fedâilini yazma talepleri karşısında muhtemelen karşı refleksiyle "Allah onun karnını doyurmasın" hadisini zikretmiştir. Kaldı ki yukarıda belirttiğimiz gibi bu hadisin aslında bedduadan ziyade dua olma ihtimali daha güçlü görünmektedir.

Nesâî'nin *Sünen*'inden hareketle onun Şii olmadığına yönelik birtakım deliller öne sürülebilir. Öncelikle *Sünen*'inde rivayetlerine yer verdiği bazı raviler, Nesâî'nin Şii olmadığı, düşünce olarak Ehl-i Sünnet mensubu olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nesâî'nin ravi değerlendirmelerinde titiz davrandığı, ravinin adalet ve zabtı konusunda katı kurallar koyduğu malumdur. Bilhassa ehl-i bidat ve siyasî mezheplere mensup uç fikirli

⁵⁰Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mahmud Muhammed Nassâr (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), "Fedâilü Ashab", 31.

⁵¹İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/104.

⁵²İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 71/175-176; Mizzi, *Tehzîb*, 1/339.

ravilerden hadis almadığı görülmektedir. Nitekim Nesâî'nin *Sünen*'inde yer verdiği bazı râvilerin Hz. Ali ve Ehl-i Beytine menfi tavır takındıkları bilinmektedir. Ayrıca Nesâî, *Sünen*'inde Muaviye'den birçok rivayet nakletmiştir. Öte taraftan o, *Sünen*'inin bazı nüshalarında Muaviye ismini zikrederken رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (Allah ondan razı olsun) duasını yapmıştır.⁵³ Muaviye'nin yanı sıra Hz. Ebûbekir ve Hz. Aişe gibi önde gelen sahabeler için de bu duayı yaptığı görülmektedir. Nitekim temel kaynaklarda Şiiilerin, kendi düşüncelerine göre Hz. Ali'nin hilafet hakkını elinden aldığı için Hz. Ebubekir'e olumsuz tavır takınıp kin besledikleri malumdur. Keza Cemel vakasında Hz. Ali'nin karşısında durduğu için Hz. Aişe'ye kin besleyip menfi bir tutum içerisine girdikleri malumdur.⁵⁴ Aynı şekilde Nesâî, *Sünen*'inde Siffin savaşında Muaviye'nin tarafında olan Talhâ b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm adlarına yer verirken رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِمْ (Allah onlara rahmet etsin) demiştir.⁵⁵ Ayrıca Nesâî, *Sünen*'i başta olmak üzere birçok eserinde Şiiilerin tel'în etmiş oldukları Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in faziletlerini bildiren birçok hadis nakletmiştir. Yine eserinde bazı ravileri de Şii olmaları sebebiyle tenkit etmiştir. Mesela Aclâ' b. Abdullah el-Kûfî hakkında "o kavî değildir, Şiilikte müsrif birisidir" diyerek Şiiliğe meyletmede aşırı olduğu için sika olmadığını söylemiş ve eleştirmiştir. Keza Ali b. Münzîr (ö. 256/870) hakkında "o apaçık bir Şiidir"⁵⁶ diyerek cerh etmiştir.

Nesâî *Sünen*'inde, Şiiilerin yer yer tekfir ettikleri Hz. Osman'ı savunup Hz. Ali aleyhtarı olduğu belirtilen Ebû İshâk el-Cûzcânî (ö. 259/873)⁵⁷ gibi bazı ravilerden de hadis rivayet etmiştir.⁵⁸ Aynı şekilde Kербela'da Hz. Hüseyin'i ve ailesini şehit eden ordunun komutanı Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan (ö. 67/686) hadis rivayeti mevcuttur.⁵⁹ Nesâî hakkındaki Şiilik iddiaları isabetli olsaydı bu ravilerden hadis nakletmemesi gerekirdi, dememiz mümkündür.

Nesâî'nin Şii olmadığı *Sünen*'indeki hadislerin senedlerinden ve senedlerdeki ravilerden kısmen anlaşılacaktır. Ayrıca *Sünen*'indeki bazı hadis metinlerinin muhtevası da onun Şii olmadığına işaret etmektedir. Mesela Şiiiler, Kırtas hâdisinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi vâsî ilan ettiğine ve bizzat onu kendisinden sonra Müslümanlara halife olarak belirlediğine dair hadisi ittifakla sahih kabul etmişlerdir. Ancak Nesâî, vâsî olayını doğru bulmadığına *Sünen*'inde yer verdiği şu hadisle dikkat çekmiştir: "Kays b. Ubâde'den aktarıldığına göre o şöyle demiştir: Eşter ile beraber Ali'nin yanına gidip

⁵³ Nesâî, "Ezan", 35; "Âdâbu'l-Kudât", 37.

⁵⁴ Adem Eryiğit, "Şii-Sünnî İmamet Tartışmaları Bağlamında Hz. Aişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)" *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (2020), 71-86; Vehbi Ünal, "Cemel Vakasının Din Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi", *Mü'minlerin Annesi Hz. Aişe Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (2017), 147-164.

⁵⁵ Nesâî, "Ahbâs", 3.

⁵⁶ Zehebi, *Mizânü'l-İtidâl*, 3/157.

⁵⁷ Hadis hafızı ile cerh ve ta'dil âlimi olan Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî'den (ö. 259/873) Tirmizî, Ebû Dâvûd,, Nesâî, Ebû Zûr'a, İbn Huzeyme, Ebû Hâtim ve Taberî rivayette bulunmuşlardır. Nesâî onun sika olduğunu söylerken Dârekutnî sika hadis hâfızlarından biri olduğunu ifade etmiştir. (İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 1/158). Aynı şekilde İbn Hibbân, Hz. Ali aleyhtarı olduğu iddia edilen sika muhaddis ve tâbiî Harîz b. Osman'ın düşüncelerini benimsediği için ona nisbetle kendisine Harîzî dendiğini, ancak mezhep propagandası gibi faaliyetlerde bulunmadığı ve takvası ile tanındığını söylemektedir. İbn Hibbân, *Sikât*, 8/81; İ. Lütfi Çakan, "Cûzcânî, Ebû İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 8 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 97-98.

⁵⁸ Nesâî, "Tahâret", 133, "Siyâm", 3.

⁵⁹ Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, babası Sa'd b. Ebî Vakkas yoluyla Hz. Peygamber'den "Müslüman ile savaşmak küfürdür, Müslüman'a sövmek ise günah ve Allah'ın yolundan ayrılmaktır" hadisini nakletmiştir. Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 27.

kendisine 'Hz. Peygamber'in başkalarına söylemeyip sadece sana söylediği bir şey var mı?' dedik. Kılıcının kınından yazdığı şeyi çıkararak 'Hayır! sadece yazdığım şu şey var' dedi ve orada şunlar yazılıydı 'Mü'minlerin kanları kısas ve diyetle eşit hale gelir. Onlar düşmanlarına karşı tek vücut halinde olup kuvvetlidirler, onlardan en aşağı derecede olanı bile düşmana eman verebilir. Dikkat edin! Kâfire karşı Mü'min öldürülmez. Kâfirler arasında zimmî ve müste'men gibi Müslümanlarla anlaşma halinde olan kimseler de öldürülmez. Her kim bid'at çıkarırsa o kendisine döner, kim de bir bid'at çıkarana himaye ederse Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olsun.'⁶⁰

H. Âişe'den nakledilen başka bir rivayette de o şöyle demiştir: "Rasûlullah (sas) Ali'ye vasiyet etti derler. Hâlbuki (Hz. Peygamber) vefatından kısa bir süre önce idrarını yapmak için bir kap istemişti ve o sırada tüm vücudunu bırakıvermişti, benim göğsüme dayanmış bir vaziyette olduğu halde ben bile vefat ettiğini anlayamadım, şu hâlde kime nasıl vasiyet edebilir?"⁶¹ Nesâî mezkûr rivayetleri *Sünen'*ine alarak Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi vasî tayin etmediğine dikkat çekmiştir. Hâlbuki Şîî olan ve Şîîliğe meyilli olanların çoğu Hz. Ali'nin vâsî tayin edildiğine inanmaktadır. Netice olarak *Sünen'*inden hareketle Nesâî'nin Şîî olmadığı, Ehl-i Sünnet çizgisinde durduğu anlaşılmaktadır.

3. Nesâî'nin Bir Fıkhi Mezhebe Bağlı Olduğu İddiaları

Nesâî hadis ilmi gibi fıkıh ilminin de hareketli olduğu ve fikhî mezheplerin tamamen teşekkül ettiği dönemde yaşamıştır. Mezkûr dönemde belirgin hale gelen fikhî mezheplerin mensupları arasında hem ilmi/fikrî hem de fikhî ihtilaflar vukû' bulmuştur. Aynı şekilde her mezhebin mensubu, müntesibi olduğu mezhebin lehinde kendi görüşünü öne sürerek delillendirmeye çalışmış ve kendisine rakip olarak gördükleri diğer mezheplerin görüşlerini çürütmeye çalışmıştır. Bütün bu ihtilafların ve tartışmaların yaşandığı ilk üç asırda mezhep imamlarının yetiştirmiş oldukları talebeleri kendi hocalarının görüşlerini ve Müslümanların pratik ihtiyaçlarına yönelik yapılan içtihatlarını tedvin ederek kendi literatürlerini oluşturmuşlardır.⁶²

Nesâî, kalamî mezheplerin yanı sıra fikhî mezheplerin de ilmi ve fikri alanda çatışma halinde olduğu bazı görüş ve söylemlere şahit olmuştur. Mesela önce Şafiî mezhebine mensup iken sonrasında Malikî olan hocası Muhammed b. Abdullah el-Mısırî (ö. 268/882), mezhebini değiştirdikten sonra Şafiî mezhebi aleyhinde konuşmuş kendince yanlış gördüğü İmam Şafiî'nin düşüncelerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Öyle ki bu konuda *Kitâbu'r-redd ale's-Şâfiyy* adı ile bir kitap dahi telif etmiştir.⁶³

Bu tür fikhî tartışmaların yaşandığı bir ortamda yaşayan Nesâî'nin bazı görüşlerinin fikhî mezheplerden bazılarının düşünceleri ile benzerlik göstermesi onu mezhep mukallidi

⁶⁰ Nesâî, "Kasâme", 9; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünenü Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.), "Diyat", 10; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1975), "Diyat", 16.

⁶¹ Buhârî, "Vesaya", 1; Ebû Dâvûd, "Vesaya", 1; Nesâî, "Vasiyyet", 2.

⁶² Yusuf Musa, *Târîhu fikhî'l-İslâmî* (Kahire: Dirâsâtu'l-Kânûniyye, 1954), 148-155; Muhammed Accac el-Hatîb, *Sünne kable't-tedvin* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2009), 372; Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1983), 283.

⁶³ Abdullah b. Muhammed b. Ebu'l-Kâsım Ferhûn el-Ya'merî, *ed-Dibâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr (Beyrut: Dâru't-Turâs, 2011), 1/127; İbn Ta'zî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, 1/280.

ithamına maruz bırakmıştır. Şimdi Nesâî'nin bir fikhî mezhebe mensup olduğu iddialarını, ardından buna reddiye mukabilinde yapılan değerlendirmeleri ele almaya çalışalım.

3.1. Sünen'inden Hareketle Nesâî'nin Fikhî Bir Mezhebe Mensup Olduğu İddialarına Reddiye

Nesâî içinde yaşadığı devrin fıkıh hareketlerini yakından takip etmiştir. O, hadis ilmiyle olduğu gibi fıkıh ile de meşgul olmuştur. Onun fıkıh alanında Şafiî mezhebini takip ettiği ifade edilmiştir. Bu ifadelerin sahiplerinden birisi olan İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) onun hakkında, “*Nesâî Şafiî olup onun Şafiî mezhebine göre yazdığı ‘Menâsik’ kitabı vardır.*”⁶⁴ diyerek onun Şafiî mezhebini benimsediğine dikkat çekmiştir. Tâceddîn es-Sübkî (ö. 771/1370) ile İsnevî de (ö. 772/1370) onun Şafiî mezhebine bağlı olduğunu iddia etmişlerdir.⁶⁵ Zehebî de Nesâî'nin Şafiî olduğunu söylemiştir.⁶⁶ Bunlar dışında tarih ve ricâl kaynaklarında Nesâî'nin Şafiî olduğuna işaret eden bir bilgiye rastlanmamıştır.

Yukarıda zikredildiği gibi Sübkî, İbnü'l-Esîr, İsnevî ve İbn Kâdî (ö. 851/1448), Nesâî'nin Şafiî mezhebine mensup olduğunu belirtmişlerdir. Öte taraftan onun Hanbeli olduğunu belirtenler de olmuştur.⁶⁷ Nesâî'nin Şafiî olduğunu iddia edenler bu görüşlerini onun telif ettiği *Menâsik* adlı eserine dayandırmışlardır. Onlara göre Nesâî, *Menâsik* eserini tamamen Şafiî mezhebine göre yazmıştır. Bu da onun Şafiî olduğunu göstermektedir.⁶⁸ Diğer taraftan Mizzî (ö. 742/1341 ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi ricâl âlimlerinin eserlerine bakıldığında, Nesâî'nin Şafiî olduğunu gösteren herhangi bir emareye rastlanılmamıştır. Üstelik onların birer ricâl âlimi olmaları ve biyografilerini telif ettikleri kişilerin ilmî ve fikrî durumlarını en iyi bilenler olmaları, Nesâî hakkında daha çok bilgiye sahip olmalarını gerektirir. Nesâî herhangi bir mezhebe bağlı olsaydı muhtemelen bu tür ricâl kaynaklarında ele alınırdı.

Nesâî'nin Şafiî olduğu yönündeki bu ifadeler olsa da onun telif ettiği *Sünen*'inde yer alan bazı hadisler bu iddiaların doğru olmadığını göstermektedir. Örneğin Şafiî mezhebine göre nikâh akdinin şartlarından birisi, evlenecek kızın velisinin izninin olmasıdır. Akıllı, baliğ ve bakire kızın bekâr olması durumunda onu evlendirme izni velisine aittir.⁶⁹ Bu hususta Malikiiler ve Şafiîler aynı görüşü benimsemektedir. Ancak Hanefî mezhebine göre nikâh izni tamamen kadına ait olup velisinin izni şart değildir. Bu konuda Nesâî'nin Şafiî mezhebinin benimsediği bu görüşü paylaşmadığı görülmektedir. O, Nikâh bölümünde yer verdiği 36. bâb başlığını “Kız istemediği halde babasının onu evlendirmesi bâbı” şeklinde adlandırmış ve altında iki hadis nakletmiştir. Bu hadislerden birincisi Hz. Aişe'den şöyle nakledilmiştir: “Genç bir kız Aişe'nin yanına gelerek ‘Babam beni yeğeniyle sadece itibarı için nikâhladı. Oysa ben istemiyordum’ dedi. Aişe de ona ‘Peygamber gelinceye kadar

⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, 1/116.

⁶⁵ Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdulkâfi, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Ahmed Ömer Haşim (Beirut: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dîniyye, 1993), 2/83-84; İsnevî, *Tabâkâtu's-Şâfiyye*, 2/480-481.

⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, 14/130.

⁶⁷ Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Bedr Âlim (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1/58.

⁶⁸ Sübkî, *Tabâkâtu's-Şâfiyye*, 2/83-84; Zehebî, *Siyer*, 14/130; İsnevî, *Tabâkâtu's-Şâfiyye*, 2/480-481.

⁶⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 14/165; Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *Muğni* (Kahire: Mektebetu'l-Kâhire, 1968), 5/217; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1992), 3/55.

otur' dedi. Nihayet Hz. Peygamber geldi, durumu haber verdi. Rasûlullah kızın babasına haber vererek onu yanına çağırttı ve bu hususta kızının fikrini alıp almadığını sordu. Kız 'Ey Allah'ın Rasûlü! Babamın bu davranışına karşı değilim, fakat evlenme işinde kadınların da söz hakkı var mı? onu öğrenmek istemiştım' dedi."⁷⁰

Bir diğer hadis de Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber buyurdu ki: "Kız evlendirilirken fikri sorulur, eğer susarsa izin vermiş kabul edilir. Eğer istemez ise evlendirmek caiz olmaz."⁷¹ Ayrıca Nesâî'nin, "Baba bakire kızını evlendirmek için izin alır" bâb başlığının altında ise İbn Abbas tarikiyle Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Dul kadın evlenme konusunda kendisi söz sahibidir, bakire kızdan da babası izin almalıdır onun izni susmasıdır"⁷² hadisine de yer vermiş olması, onun bakire kızın izinsiz evlendirilemeyeceği görüşünde olduğuna işaret eder. Nitekim 'velisiz nikâh olmaz' hadisine *Sünen*'inde yer vermemiştir.

Başka bir örnek şudur: Nesâî, "Taharet" bölümünde Hz. Âişe'den naklen "Râsulullah bazı zevcelerini öper, sonra da abdest almadan namaz kılar"⁷³ rivayetine yer vermiş rivayetin altında da "mürsel/munkatı bile olsa bu bâb başlığında bu hadisten daha iyi/uygun bir hadis bulunmamaktadır" demiştir. Onun bu hadise yer vererek böyle bir değerlendirmede bulunması Şafîî mezhebini taklid etmediğini göstermektedir. Nitekim Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Atâ, Tâvûs b. Keysân, Ebû Hanîfe ve müntesipleri bu hadise dayanarak dokunma ile abdestin bozulmayacağını savunmuşlardır.⁷⁴ Nesâî de muhtemelen aynı görüşü benimsemiştir.

Nesâî İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şafîî ve İmam Ahmed b. Hanbel'in kendi görüşlerine delil olarak aldıkları hadislerin çoğunu *Sünen*'inde rivayet etmiştir. *Sünen*'in muhtevası, Nesâî'nin herhangi bir mezhebi taklid etmeden bizzat ictihadda bulunduğu işaret etmektedir. Tekrar örnek verecek olursak Nesâî'nin "Salat" bölümünde naklettiği şu hadis dikkat çekicidir: "İbn Muhayriz'den nakledildiğine göre, Kinâne oğullarından Muhdecî isimli bir adam, Şam'da Ebû Muhammed künyeli birinin 'Vitr namazı vaciptir' dediğini işitince bu durumu Ubâde b. Sâmît mescide giderken ona aktarmıştır. Bunun üzerine Ubâde, 'Ebû Muhammed yalan söylüyor' diyerek Hz. Peygamber'den bu konu ile ilgili şu hadisi işittiğini nakletmiştir: 'Allah kullarına beş vakit namazı farz kıldı. Kim bunları hafife almadan ve hiç terk etmeden gereği gibi kılsa, Allah o kimseyi cennetine koyacağına söz vermiştir. Kim de beş vakit namazı kılmazsa Allah'ın o kimselere verilmiş bir sözü yoktur, dilerse onlara azap eder, dilerse de affederek cennetine koyar.'⁷⁵ Nesâî'nin bu bölümün mezkûr bâb başlığında sadece bir hadis ile iktifa etmiş olması, onun vitir namazının vacip olmadığına inandığını göstermektedir.⁷⁶ Bu hususta da Şafîî ile aynı görüşe sahip olduğu görülmektedir.

Nesâî, birçok muhaddis gibi *Sünen*'inin metodunu oluştururken yaşadığı dönemin ihtiyaç duyulan fıkhi konularını göz önünde bulundurmıştır. Eserine bakıldığı zaman fakihlerin kendi görüşlerini delillendirmek üzere münazaralarda bulunduğu bir dönemde

⁷⁰ Nesâî, "Nikâh", 36.

⁷¹ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 26; Nesâî, "Nikâh", 36; İbn Mâce, "Nikâh", 14.

⁷² Müslim, "Nikâh", 9; Nesâî, "Nikâh", 32; İbn Mâce, "Nikâh", 11.

⁷³ Nesâî, "Taharet", 121.

⁷⁴ Vellevî, *Zahiretü'l-ukbâ*, 4/28.

⁷⁵ Nesâî, "Salât", 6; İbn Mâce, "İkametü's Salat", 194; Dârimi, "Salât", 208.

⁷⁶ Tatar, *Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkiler*, 307.

neredeyse bütün fakihlerin dayanmış oldukları hadisleri topladığı görülmektedir. Bazen tartışmalı fikhî bir konuda muhalif iki hükmün de geçerli olduğuna dikkat çekmek üzere sahih kabul ettiği muhtelif hadisleri de eserine aldığı olmuştur. Mesela Hanefî ve Şafiîlerin ihtilaf ettikleri bir konu olan İsfâr ve Tağlîs, besmelenin açıktan okunması ve okunmaması ile ilgili hadisler buna örnek olarak verilebilir. Bilindiği üzere Şafiîler sabah namazında tağlisi uygularken Hanefiler isfarı uygulamıştır.

Nesâî bu konu ile ilgili Ebû Hanîfe ve İmam Şafiî'nin delil aldıkları hadisleri *Sünen*'ine almıştır. O, "Kitâbu'l Mevâkit" bölümünün 25. bâb başlığını "tağlîs fi'l-hadr", 26. Bâb başlığını da "Tağlîs fi's-sefer" şeklinde isimlendirirken 27. Bâbı "el-İsfâr" şeklinde adlandırmıştır. Mezkûr bâb başlıklarında da tağlîs ve isfâr vakitlerine yönelik hadisleri rivayet etmiştir. Nitekim tağlis bâbında Hz. Aişe'den nakledilen şu hadisi rivayet getirmiştir: "Kadınlar dış örtüleriyle birlikte Hz. Peygamber'in arkasında sabah namazını kılarlardı. Dönüşlerinde karanlıktan dolayı kimse onları tanımazdı."⁷⁷ İsfâr bâbında ise Râfi b. Hadîc (ö. 73/692) kanalıyla Hz. Peygamber'in "Sabah namazını ortalık ağarınca kılın"⁷⁸ hadisini zikretmiştir. Nesâî'nin sıhhatleri konusunda herhangi bir değerlendirmede bulunmadan *Sünen*'ine aldığı bu hadisler onun herhangi bir mezhebi taklit etmediğine işaret eden başka örneklerdir.

Nesâî'nin hocalarına da bakıldığında onun herhangi bir mezhebi taklid etmediği söylenebilir. Zira eğitim aldığı hocalarının genel itibarıyla mukallid olmayan âlimler olduğu görülmektedir. Hocaları arasında mezhep müntesibi olan az sayıda âlim vardır. Nitekim kâdılık yapmadan önce İbn Râhûye gibi fikhî bir mezhebe bağlı az sayıda âlimden ilim almıştır. Eserini sünen şeklinde telif etmesi Nesâî'nin hadis yanında fıkıh ilmiyle de meşgul olduğunu gösterse de bu onun, herhangi bir mezhebi taklid ettiğini göstermez. O, kendi metodolojisini oluşturarak hadis ile fikhî aynı potada birleştirmeye çalışmıştır.

Nesâî'nin Hanefî ve Şafiî mezhebinin dışında Hanbeli mezhebine mensup olduğunu ileri sürenler olmuşsa da bu bir iddiadan öteye gitmemiştir. Bu hususta Keşmirî (1875-1933), İbn Teymiyye'den (ö. 728/1328) Nesâî'nin Hanbeli olduğuna yönelik bir nakilde bulunmuştur.⁷⁹ Ancak İbn Teymiyye'nin böyle bir iddiada bulunmadığı kanaatindeyiz. Zira Keşmirî'nin iddia ettiği gibi İbn Teymiyye'nin böyle bir sözüne kendisinin telif ettiği herhangi bir eserde rastlamıyoruz. Hâlbuki İbn Teymiyye'nin *Mecmû'u fetâvâ'sında* bu iddia ile muhtelif şöyle bir ifade yer almaktadır: "*Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Ya'lâ, İbn Huzeyme, Bezzâr ve benzeri âlimlere gelince onlar Ehl-i Hadis mezhebine bağlı idiler. Herhangi bir âlimin taklitçileri değillerdi.*"⁸⁰ Bu husus bize İbn Teymiyye'nin böyle bir düşünceye sahip olmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

Nesâî'nin *Sünen*'inden örnek olarak gösterilen hadislerle bakıldığında, onun bazen Şafiî ile aynı görüşü benimserken, bazen de Ebû Hanîfe, Malik veya Ahmed b. Hanbel ile aynı fikri benimsediği görülmektedir. Bu husus da Nesâî'nin ictihadda bulunduğunu ve herhangi bir mezhebi taklit etmeden bizzat kendi rey ile hareket ettiğini göstermektedir.

⁷⁷ Ebû Dâvûd, "Salat", 8; Nesâî, "Mevâkit", 25.

⁷⁸ Tirmizî, "Salat", 117; Nesâî, "Mevâkit", 27; İbn Mâce, "Salat", 2.

⁷⁹ Keşmirî, *Faydu'l-bârî*, 1/58; Hâdî, *İmâmu'n-Nesâî*, 55.

⁸⁰ Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine 2004), 20/40.

Sonuç

Tarih boyunca muhaddislerin görüşlerinin belirginleşmesinde, içinde yaşamış oldukları sosyo-kültürel yapının etkisinin olduğu söylenebilir. İçinde yaşadıkları toplumun ideolojik ve sosyo-kültürel yapısından etkilenen hadis âlimlerinden birisi de Nesâî'dir. Onun herhangi bir mezhebi taklid edip etmediği hususu tartışılan konular arasında yer almıştır.

Nesâî'nin itikadî olarak Şîa'ya fikhî olarak da Şafîî mezhebine bağlı olduğu yönünde kaynaklarda birtakım iddialar yer almaktadır. Ancak Nesâî'nin *Sünen*'inde yer verdiği hadisler, bu iddiaların yersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim onun *Sünen*'de herhangi bir mezhebe bağlı kaldığı tespit edilememiştir. Herhangi bir mezhebin mukallidi olsaydı, kitabında mensubu olduğu mezhebin delil aldığı hadislerle yer vermekle yetinirdi. Rivayet ettiği hadisler, onun hem itikadî hem de fikhî olarak herhangi bir mezhebi taklid etmediğine işaret etmektedir.

Nesâî kendi fikhî görüşlerine de *Sünen*'inde yer vermiştir. Bunun yanı sıra kendi görüşüne uygun olan hadislerle beraber görüşüne uymayan hadisleri de rivayet etmiştir. Muhtelif görüşlere uyan hadisleri alırken, bunlardan bazılarını tercih edip bazılarını da tercih etmemiştir. Tercih etmediği görüşlerin sebeplerini de açıklamıştır.

Sünen'inde naklettiği hadislerden bazılarını kendi şartlarına uyduğu için sahih sayarken bazılarının da zayıf olduğunu belirtmiştir. Neticede Nesâî'nin *Sünen*'inde yer verdiği rivayetler, onun fikhî görüşlerinin eserine yansıttığını göstermektedir. Bu durum, onun itikadî olarak Şîa'ya, fikhî olarak da herhangi bir mezhebe mensup olmadığını göstermektedir.

Kaynakça

- Aba, Veli. "Nesâî'nin Şiilikle İthamı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, (2018).
- Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleymân b. Felah el-Yâfiî. *Mir'âtü'l-Cenân ve 'İbretü'l-Yakzân Fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l İlmiyye, trs.
- Agitoğlu, Nurullah. "Kültürel Bağlam Çerçevesinde Sözlü Kültürün Hadislere Etkisi". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/23, (2019), 17-28.
- Âmilî, Ebû Muhammed el-Bâkır Muhsin b. Abdilkerîm b. Alî el-Emîn el-Hüseynî el-Âmilî. *A'yânu's-Şîa*. thk. Hasan el-Emîn, Beyrut: Dâru't-Teâruf, 1403/1983.
- Arslan, Hasan. *Hadis Literatüründe Fedâilü's-Sahâbe Türü Kaynaklar ve Nesâî'nin "Fedâilü's-Sahâbe"si*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mahmud Muhammed Nassâr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. *Kitâbu'l-Heyevân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî. *İlzâmat ale's-sahîhayn*. thk. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî. *Müsnedü Ebî 'Avâne*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1998.
- Ebubekr Ömer İmân. *İmamu'n-Nesâî ve kitâbuhu'l-Müctebâ*. Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, trs.
- Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986. İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî. *Hediyetü'l-'Arifîn Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Asârü'l-Musannifîn*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, 1951.
- Emîn, Ahmed. *Duha'l-İslam*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.

- Eryiğit, Adem. “Şiî-Sünnî İmamet Tartışmaları Bağlamında Hz. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)”. *Turkish Journal of Shiite Studies*, 2/1 (2020).
- Hâdî b. Muhammed Rûşû. *el-İmâmu'n-Nesâî ve Menhecuhû fi's-Sünen*. Tûnus: Dâru Sahnûn, 2016.
- Hansârî, Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Mûsevî el-Hânsârî. *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâlî'l-'ulemâ' ve's-sâdât*. t.y.: Mektebetu İsmâîliyyân, 2018.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. *Hadis Tedkikleri*. Ankara: OTTO Yayınları, 2016.
- Hatîb, Muhammed Accac. *Sünne kable't-tedvin*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2009.
- Hodgson, Marsall G. S. *İslamın Serüveni – Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih-*. çev. Komisyon, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Asâkîr, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Gurâme, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdulkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Câmi'u'l-Usûl Li-Ehâdîsi'r-Resûl*. thk. Abdulkâdir el-Arnaût-Beşîr Uyûn, Dımaşk: Mektebetu Dâru'l-Beyan, 1969.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmîl Fî't-Târîh*. thk. Ömer Abdulselam Tedmîrî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l Arabî, 1997.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Bi-Şerhi Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1379.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân Ve Enbâ'ü Ebnâ'iz-Zamân Mimmâ Sebete Bi'n-Nakl Evi's-Semâ' Ev Esbetehü'l-'Ayân*. thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru's-Sadr, 1994.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut: Dâru İhyâu Kutubi'l-Arabiyye, trs.
- İbn Ta'zî, Yûsuf b. Ta'zî Berdî b. Abdullah ez-Zâhirî el-Hanefî. *en-Nucûmu'z-Zâhire fî mulûki'l-Mısır ve'l-Kahire*. Mısır: Dâru'l-Kutub, Mısır trs.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Medine 2004.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertîbu'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. et-Tancî-Abdulkadir es-Sahrâvî-Muhammed b. Şerîfe-Saîd Ahmed A'râb, Mağrib: Matbaâtu Fudâle, 1983.
- Kahraman, Hüseyin. *Hadis İlminde İrca ve Mürcii Raviler*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Karahan, Abdullah. *Hadis Ravilerinde Güvenilirlik- Tespiti, İmkânı Hadisin Sihhatine Etkisi-*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Karahan, Abdullah. “Şia'nın Dört Muteber Rical Kitabı”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2008).
- Keşmirî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmirî. *Feyzü'l-Bârî 'Alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Bedr Âlim, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbü'l-Kemâl Fî Esmâ'ir-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Mustafa Sabri Küçükaşçı-Cengiz Tomar, “İbn Asâkîr, Ebü'l-Kâsım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Müslîm b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Bi Nakli'l-Adli 'an Adli 'an Rasûlillahi Sallallahu Aleyhi Ve Sellem*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, ts.

- Mûsa, Yusuf. *Târîhu Fıkhî'l-İslâmî*. Kahire: Dirâsâtu'l-Kânûniyye, 1954.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârîfîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî. *Feyzû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'î's-Sağîr*. Mısır: Mektebetu Ticâriyyetu'l-Kübrâ, 1937.
- Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *Muğnî*. Kahire: Mektebetu'l-Kâhire, 1968.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Sünenu'n-Nesâî*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Haleb: Mektebetu'l-Matbûât, 1986.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Hasâisü Emîru'l-Mü'minîn Ali ibn Ebî Tâlib*. thk. Ahmed Mîrin el-Belûşî, Kuveyt: Mektebetu'l-Muallâ, 1986.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenu'n-Nesâî*. Mukaddime, thk. İmâdu't-Tiyâr-Yâsir Hasan-İzzeddin Dalî, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2017.
- Neşşâr, Ali Samî. *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*. çev. Osman Tunç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Fedâilü's-Sahabe*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, trs.
- Oğur, Necmettin. *Şâ'da Ricâl İlminin Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî. *Buğyetü'r-râğibi'l-mütemennî fi hatmi'n-Nesâî*. thk. Abdulazîz b. Muhammed b. İbrahim, Riyad: Mektebetu'l-Abikân, 1993.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*. thk. Ahmed Ömer Haşim, Beyrut: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Dîniyye, 1993.
- Şahyar, Ataullah. "Bid'at Ehli Ravinin Rivayetinin Kabulündeki İçtihat Farklılığının Hadis Tenkidine Yansımaları: Abdürraûf el-Münâvî ve Ebû'l-Feyz Ahmed el-Gumârî Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/24 (2013).
- Şakar, Mehmet. "Bidat Ehli Ravinin Rivayetinin Kabulündeki İçtihat Farklılığının Hadis Tenkidine Yansımaları: Abdürraûf el-Münâvî ve Ebû'l-Feyz Ahmed el-Gumârî Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/2 (2021).
- Tatar, Veli. *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)* Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 202.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1975.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Mu'cemu's-Sağîr*. thk. Muhammed Şakûr Mahmûd el-Hâc, Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1985.
- Topgül, Muhammed Enes. "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu (Şiilik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/42 (2012).
- Ünal, Vehbi. "Cemel Vakasının Din Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi". *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (2017).
- Vellvî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellvî. *Zahîretü'l-Ukbâ Fî Şerhi'l-Müctebâ*. Riyad: Dâru'l-Meâric, 1996.
- Ya'merî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Abdullah b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım Ferhûn el-Ya'merî. *ed-Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yâni ulemâi'l-mezheb*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr, Beyrut: Dâru't-Turâs, 2011.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-İber Fî Haberi Men Ğaber*. thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.
- Zeyyat, Habîb. çev. Muhammed Mücahid Düandar. "Abbasiler Döneminde Muâviye Taraftarlığı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013).